

Верховний
Суд

КРЕДИТНІ СПОРИ: практика Верховного Суду

Юрій Чумак,

Суддя-спікер судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Судові спори за участю фінансових установ

м. Київ, 10 лютого 2021 року

Стаття 559. Припинення поруки

- 1. Порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання. У разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшився обсяг відповідальності боржника, такий поручитель несе відповідальність за порушення зобов'язання боржником в обсязі, що існував до такої зміни зобов'язання.**
- 2. Порука припиняється, якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем.**
- 3. Порука припиняється у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не погодився забезпечувати виконання зобов'язання іншим боржником у договорі поруки чи при переведенні боргу.**
- 4. Порука припиняється після закінчення строку поруки, встановленого договором поруки. Якщо такий строк не встановлено, порука припиняється у разі виконання основного зобов'язання у повному обсязі або якщо кредитор протягом трьох років з дня настання строку (терміну) виконання основного зобов'язання не пред'явить позову до поручителя. Якщо строк (термін) виконання основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор протягом трьох років з дня укладення договору поруки не пред'явить позову до поручителя. Для зобов'язань, виконання яких здійснюється частинами, строк поруки обчислюється окремо за кожною частиною зобов'язання, починаючи з дня закінчення строку або настання терміну виконання відповідної частини такого зобов'язання.**
- 5. Ліквідація боржника - юридичної особи не припиняє поруку, якщо до дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань запису про припинення боржника - юридичної особи кредитор звернувся до суду з позовом до поручителя у зв'язку з порушенням таким боржником зобов'язання.**

(Із змінами і доповненнями, внесеними згідно із законами України від 14.06.2016 р. N 1414-VIII, від 03.07.2018 р. N 2478-VIII, який вводиться в дію з 04.02.2019 р.)

Стаття 559. Припинення поруки

(Кодекс цивільний, ВР України, від 16.01.2003, № 435-IV "Цивільний кодекс України", Чинний)

Перехід до поручителя прав кредитора у зобов'язанні

У разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо (частина 1 статті 543 ЦК України).

Відповідно до частин 1, 2 статті 556 ЦК України до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання, а кредитор після виконання поручителем зобов'язання, забезпеченого порукою, повинен вручити йому документи, які підтверджують цей обов'язок боржника.

Правовий аналіз положень статті 556 ЦК дає підстави для висновку, що наслідки, передбачені в цій нормі, настають лише в разі повного виконання поручителем забезпеченого порукою кредитного зобов'язання. Цей висновок узгоджується з положенням пункту 3 частини 1 статті 512 цього Кодексу, яке передбачає подібний спосіб заміни кредитора у зобов'язанні внаслідок виконання обов'язку боржника поручителем або заставаодавцем (майновим поручителем).

Часткове виконання поручителем зобов'язань за кредитним договором не призводить до переходу до нього прав кредитора за цим договором.

Постанова КГС ВС від 02.07.2019 справа №910/11247/18

Солідарна відповідальність поручителів.

Статтею 554 ЦК України передбачено, що у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

Умовами договорів поруки не встановлено солідарної відповідальності поручителів між собою. Норми закону, якими врегульовано поруку, не містять положень щодо солідарної відповідальності поручителів за різними договорами, якщо договорами поруки не передбачено іншого. У разі укладення між поручителями кількох договорів поруки на виконання одного й того самого зобов'язання у них не виникає солідарної відповідальності між собою.

Постанова КГС ВС від 24.01.2018 у справі № 907/425/16

Хоча кредитор відповідно до приписів статей 554, 543 ЦК України наділений правом на свій розсуд пред'явити вимогу до боржника й кожного з поручителів разом чи окремо, в повному обсязі чи частково, позивач не скористався своїм правом на звернення з вимогою (позовом) до боржника й кожного з поручителів окремо. Так, позивач звернувся з єдиним позовом до боржника і поручителів, посилаючись на норми права, якими врегульовано питання солідарної відповідності, проте, безпосередньо вимоги позивача таке солідарне стягнення не містять. Тож відбувається безпідставне збільшення наявної суми заборгованості втричі, оскільки позивач просив стягнути з кожного з відповідачів повну суму заборгованості, що не відповідає ані суті солідарної відповідальності, ані принципам справедливості, добросовісності та розумності.

**Припинення поруки
відповідно до статті 559
Цивільного кодексу
України
(в редакції до 04.02.2019)**

- Отже, порука є спеціальним додатковим заходом майнового характеру, спрямованим на забезпечення виконання основного зобов'язання. Підставою поруки є договір, що встановлює зобов'язальні правовідносини між особою, яка забезпечує виконання зобов'язання боржника, та кредитором боржника.
- **Обсяг відповідальності поручителя визначається як умовами договору поруки, так і умовами основного договору, яким визначено обсяг зобов'язань боржника**, забезпечення виконання яких здійснює поручитель (частини перша, друга статті **553 ЦК** України).
- За змістом статті **559 ЦК** України **зміна обсягу зобов'язань боржника може бути підставою для припинення поруки**. Зокрема, частиною першою цієї статті (у редакції, чинній на момент укладання договору поруки) було передбачено, що порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також **у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя**, внаслідок чого **збільшується обсяг його відповідальності**.

- За загальним правилом, установленим частиною першою статті 651 ЦК України, **зміна умов договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.** Разом з тим за змістом частини третьої статті 651 ЦК України договором або законом може бути передбачено також право сторони договору відмовитися від договору в повному обсязі або частково, тобто розірвати або змінити договір на власний розсуд на підставі одностороннього правочину.
- **Особливістю одностороннього правочину** є те, що такий правочин як юридичний факт здійснюється **за волевиявленням однієї особи**, однак **може спричиняти відповідні правові наслідки** (породжувати обов'язки) **для інших осіб**, коли це впливає зі спеціальних положень законодавства.
- Так, за правилами, передбаченими абзацом 3 частини третьої статті 202 ЦК України, **односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю** з цими особами.

- **Настання правових наслідків**, зумовлених вчиненням особою одностороннього правочину, для інших осіб пов'язане з дотриманням **вимог щодо вчинення його у відповідній формі**, обумовленій законом, та його реалізацією шляхом доведення цього правочину до відома зацікавлених осіб.
- Приписи частини першої статті **559 ЦК України** передбачають **спеціальне регулювання порядку зміни забезпеченого порукою зобов'язання**, а відтак і договору, яким визначено обсяг зобов'язань боржника, **з урахуванням волевиявлення та повідомлення, крім сторін цього договору, також поручителя і встановлюють правові наслідки неодержання згоди поручителя.**
- Умови договору поруки про те, що **поручитель при укладанні цього договору дає свою згоду на збільшення основного зобов'язання, не виключають застосування правил, передбачених абзацом 3 частини третьої статті 202 ЦК України**, та, відповідно, від **необхідності узгодження певних вчинених в односторонньому порядку змін до основного зобов'язання із поручителем у належній формі.**

*Постанова ВП ВС від 26.05.2020 у справі №
910/13109/18*

У РАЗІ, КОЛИ ПОРУЧИТЕЛЬ НАБУВАЄ ПРАВА
ВИМАГАТИ У БОРЖНИКА ВІДШКОДУВАННЯ
СПЛАЧЕНОЇ НИМ СУМИ ЗАСТАВОДЕРЖАТЕЛЮ
СУМИ ГРОШОВИХ КОШТІВ, ПРАВО, ЯКЕ ВИНИКАЄ
У ЗАСТАВОДАВЦЯ В ТАКОМУ ВИПАДКУ ЗА СВОЄЮ
ПРАВОВОЮ ПРИРОДОЮ Є РЕГРЕСНИМ.

- Відповідно до частин 1 та 2 статті 26 Закону України "Про заставу" заставаодавець має право в будь-який час до моменту реалізації предмета застави припинити звернення стягнення на заставлене майно виконанням забезпеченого заставою зобов'язання. Якщо заставаодавцем є третя особа, яка надала в заставу належне їй майно, то в разі невиконання забезпеченого заставою зобов'язання перед заставодержателем вона має право виконати зобов'язання з метою запобігання зверненню стягнення на предмет застави.
- Подібна норма закріплена також і у статті 28 спеціального Закону України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень", відповідно до якої звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження може бути припинене боржником або третьою особою шляхом виконання порушеного боржником забезпеченого обтяження зобов'язання або тієї частини цього зобов'язання, виконання якої було прострочене, разом з відшкодуванням обтяжувачу витрат, понесених у зв'язку з пред'явленням вимоги та/або звернення стягнення.
- Згідно з частиною 5 статті 20 Закону України "Про заставу" до третьої особи, яка задовольнила в повному обсязі вимоги заставодержателя, переходить разом з правом вимоги забезпечена нею застава у встановленому законодавством порядку.

- Аналіз наведених норм **Закону України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень"** та **Закону України "Про заставу"** свідчить про те, що **правовим наслідком добровільного виконання майновим поручителем забезпеченого ним обов'язку боржника (основного зобов'язання) в повному обсязі або частково (якщо визначена сторонами в договорі застави вартість предмета застави забезпечує основне зобов'язання лише частково) і за умови, що не відбулося звернення стягнення на предмет застави, майновий поручитель набуває права вимагати у боржника відшкодування сплаченої ним суми заставодержателю суми грошових коштів.**
- **Право, яке виникає у заставодавця в такому випадку за своєю правовою природою є регресним.**
- Регресна вимога носить похідний характер. Вона виникає тільки на основі виконання якогось іншого зобов'язання, що стосовно регресного може бути основним.
- Зміст регресного зобов'язання становлять права і обов'язки сторін. У регресному зобов'язанні регредієнту належить право на одержання відшкодування, регресант зобов'язаний вчинити дії по відшкодуванню, тобто **змістом регресного зобов'язання є стягнення сплаченого**. Розмір регресної вимоги не може бути більше суми фактичного сплаченого кредитором в основному зобов'язанні.
- Отже, регресне зобов'язання - це зворотна вимога про повернення грошей або майна, виконане однією особою за іншу або з вини останньої третій особі. **Регресне зобов'язання характеризується такими ознаками:** воно є похідним від іншого (основного) зобов'язання; **один або всі його учасники є також суб'єктами основного зобов'язання;** виконання одним учасником зобов'язання або навіть саме його виникнення зумовлюється діями або бездіяльністю осіб, з якими в майбутньому і встановлюються регресні зобов'язання.

Підвідомчість спору за позовом до фізичної особи як поручителя за договором поруки

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД СТОРІН ПРАВОЧИНІВ, УКЛАДЕНИХ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ОСНОВНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, СТОРОНАМИ ЯКОГО Є ЮРИДИЧНІ ОСОБИ НЕ МАЄ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДНОГО СПОРУ ЯК ГОСПОДАРСЬКОГО.

До юрисдикції господарських судів належать справи у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання основного зобов'язання, якщо сторонами цього основного зобов'язання є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці.

Положення пункту 1 частини першої статті 20 Господарського процесуального кодексу України пов'язують належність до господарської юрисдикції справ у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання основного зобов'язання, не з об'єднанням позовних вимог до боржника у забезпечувальному зобов'язанні з вимогами до боржника за основним зобов'язанням, а з тим, що сторонами основного зобов'язання мають бути юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці.

- За змістом **частини першої статті 546 Цивільного кодексу** України (далі - ЦК України) **виконання зобов'язання може забезпечуватися, зокрема, порукою.**
- Відповідно до положень **статей 553, 554, 626 ЦК України** за договором поруки, який є двостороннім правочином, що укладається з метою врегулювання відносин між кредитором та поручителем, поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, **боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники**, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) **відповідальність поручителя**. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Тобто **договір поруки укладається кредитором і поручителем для забезпечення виконання боржником основного зобов'язання.**
- Виходячи з аналізу змісту та підстав поданого позову, НБУ як кредитор звернувся до господарського суду з позовом до фізичної особи як поручителя за договором поруки, що укладений на забезпечення зобов'язання за кредитним договором, сторонами якого є юридичні особи. Тобто **між позивачем та відповідачем виник спір щодо правочину, укладеного для виконання зобов'язання за кредитним договором, сторонами якого є юридичні особи, що відповідає ознакам спору, який підлягає розгляду в порядку господарського судочинства** згідно з наведеними вище приписами ГПК України.

ПРАВОВІ ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Постанови ВП ВС від 19.03.2019 № 904/2526/18 (12-272гс18), від 19.03.2019 № 904/2538/18 (12-263гс18), від 02.10.2018 № 910/1733/18 (12-170гс18):

Порука має вважатися припиненою незалежно від реального настання чи ненастання збільшеного внаслідок змін кредитних договорів обсягу відповідальності поручителя (без його згоди).

- Судове рішення, ухвалене в іншому судовому провадженні про визнання неправомірними дії банку щодо підвищення відсоткової ставки за кредитним договором, свідчить про припинення поруки на підставі **частини першої статті 559 ЦК України** (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).
- У зобов'язаннях, у яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки навіть **за згодою банку та боржника**, але **без згоди поручителя** або **відповідної умови в договорі поруки**, не дає підстав покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком.
- Висновок про припинення поруки на підставі частини першої статті 559 ЦК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) залежить від установлених судом обставин щодо **обсягу зобов'язання**, на виконання якого надано поруку, та **збільшення обсягу відповідальності поручителя внаслідок зміни без його згоди забезпеченого зобов'язання**.
- Для цього судам необхідно **дослідити відповідні умови кредитного договору та договору поруки** щодо **порядку погодження поручителем змін до основного зобов'язання**.

- Таким чином, аналіз норми **частини першої статті 559 ЦК України** (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) свідчить про те, що **порука припиняється за наявності факту зміни зобов'язання без згоди поручителя**, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.
- Аналіз змісту цієї норми дає підстави вважати, що вона **не встановлює ні змісту та обсягу такого збільшення відповідальності поручителя, ні реальності чи невідворотності його настання**.
- Підставою застосування цієї норми достатнім є встановлення таких змін в основному зобов'язанні.
- Тому обставини щодо подальшого фактичного виконання зобов'язання, в тому числі фактичний строк його виконання, відмова кредитора від вимоги щодо виконання зобов'язання в зміненому обсязі, не свідчать про збереження дії поруки, оскільки відбулися після настання правоприпиняючого факту (збільшення розміру основного зобов'язання).
- Тобто порука має вважатися припиненою незалежно від реального настання чи ненастання збільшеного внаслідок змін кредитних договорів обсягу відповідальності поручителя.

- Отже, **судове рішення ухвалене в іншому судовому провадженні про визнання неправомірними дії банку щодо підвищення відсоткової ставки за кредитним договором свідчить про припинення поруки на підставі частини першої статті 559 ЦК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).**
- **Не пред`явлення кредитором вимоги про виконання зобов`язання в зміненому обсязі не свідчить про збереження дії поруки, оскільки остання відбулася після настання правоприпиняючого факту (збільшення відсоткової ставки за кредитним договором), який був встановлений судовим рішенням.**
- **Зобов`язання судовим рішенням кредитора повернути незаконно збільшені та утримані проценти також не є підставою для не застосування положень частини першої статті 559 ЦК, оскільки порука вважається припиненою незалежно від реального настання чи ненастання збільшеного внаслідок змін кредитного договору обсягу відповідальності поручителя.**

Верховний
Суд

Дякую за увагу!